

Mednarodni dokumenti o prenosu arhivov in nasledstvo arhivov SFRJ

MARIJA OBLAK-ČARNI

Arhivi nekdanje jugoslovanske države so vir za prenehanje njene zgodovine in so obenem nujno potrebni za funkcioniranje novonastalih držav, njenih naslednic. Arhivi so zato, tako kot ostalo premoženje in dolgovi, predmet sukcesije in o njih že nekaj časa potekajo pogajanja v skupini za sukcesijska vprašanja Mednarodne konference o bivši Jugoslaviji (MKBJ). Do arhivov razpadle države imajo vse države naslednice enake pravice. Kako arhive razdeliti?

O nasledstvu arhivov obstajajo v mednarodnem življenju številne izkušnje. Že davno se je uveljavila praksa, da spremembo državnega ozemlja spremlja vselej tudi prenos arhivov. Doslej je znanih prek 200 meddržavnih pogodb, ki urejajo ta vprašanja. Zadnja desetletja sta o problematiki dosti razpravljala mednarodna nevladna organizacija Mednarodni arhivski svet (MAS) in Organizacija Združenih narodov za prosveto, znanost in kulturo UNESCO. Želeli sta pripraviti splošni mednarodni dokument, ki bi načelno urejal prenos arhivalij. MAS je načel to vprašanje na VI. mednarodni konferenci Okrogle mize arhivov (MK OMA) leta 1961 v Varšavi, ko je obravnaval temo Arhivi v mednarodnem življenju.¹ Prvi korak v UNESCO pa je naredila bivša Jugoslavija, ko je na XVIII. generalni konferenci UNESCO predložila resolucijo o vračanju arhivskega gradiva, ki so ga bивše metropole ali okupatorske sile... prenesle na svoje ozemlje... v države, kjer je nastalo. Dokument je bil po številnih amandmajih sprejet kot Resolucija štev. 4.212.² Pomembno je, da je na podlagi točke 2 te resolucije UNESCO v sodelovanju z MAS ustanovil posvetovalno skupino, ki je preučila možnosti transfera arhivov in poročilo predložila generalnemu direktorju. Medtem pa je po dogovoru med obema organizacijama izvršni sekretar MAS Ch. Keesketi izdelal Preliminarno študijo o možnosti transfera dokumentov iz arhivov, ustanovljenih na teritorijih drugih držav.³ Študija je

bila kot dokument UNESCO razposlana skupaj z omenjeno Resolucijo 4. 212. Zelo pomembna je XVII. MK OMA leta 1977 v Cagliariju, ki je pod naslovom Oblikovanje in rekonstrukcija nacionalnih arhivskih dediščin ponovno pretresla vprašanje prenosa arhivalij.⁴ V resoluciji te konference so podana strokovna izhodišča za poročilo generalnega direktorja A. M. M'Bowa XX. Generalni konferenci UNESCO leta 1978. -

To Poročilo o preučitvi problemov, ki so povezani s prenosom dokumentov iz arhivov na ozemlju določene dežele v deželo njihovega izvora (dokument 20C/102)⁵ na XX. generalni konferenci UNESCO je generalni direktor razdelil v 37 točk oz. pet poglavij (I. Uvod, II. Arhivi in kulturne dobrine, III. Glavni aspekti problema, IV. Napotila in načela glede arhivov, V. Akcijski načrt). Po razpravi o tem dokumentu je konferenca sprejela resolucijo 5/10.1/1,⁶ v kateri se III. del nanaša na arhive. Generalni direktor pa je resoluciji priključil aneks Napotila in načela glede arhivov (t. 18-27) iz dokumenta 20C/102. V njih je razloženo, da je njihov cilj olajšati pogajanja za sklepanje bilateralnih in multilateralnih sporazumov o reševanju arhivskih sporov (točka 18). Glede na to, da so problemi lastništva in prenosa arhivov bistveno pravne narave, se morajo reševati s pogajanjem ali s sporazumi zainteresiranih držav (t. 19). Pri tem se je treba naslanjati na principe mednarodnega prava (t. 20). Posebej je treba paziti na definiranje in status arhivov v zakonih in predpisih zainteresiranih držav v času, ko so bili arhivi prenešeni (t. 21), in retroaktivno razširiti pravni status novih držav na čas, preden so postale neodvisne (t. 22). V vseh predvidenih prenosih naj se, kjer je to le mogoče, upošteva arhivistični princip provenience ali spoštovanja integritete arhivskih fondov, zaradi ohranitve celovitosti in vrednosti tako arhiva kot dokumentov, dokazil in pričevanj, ki so istočasno pravnega in zgodovinskega značaja (t. 23). Edina pomembna izjema, ki jo dopušča, je uporaba principa funkcionalne pertinence (pripadnosti) arhivov. Prenos pooblastil, odgovornosti in pristojnosti na novo državo namreč nujno spremlja prenos dokumentov, do-

¹ Šesta Mednarodna konferenca "Okroglog stola arhiva", Arhivist, Beograd 1961, X. zv. 2, str. 115 sl.

² Franjo Biljan, UNESCO-MAS i restitucija arhivske gradje (Kronološka skica), Vjesnik Histroijskih arhiva u Rijeki i Pazinu, Pazin-Rijeka 1988, zv. XXX., str. 313-325. (V dodatku so Resolucija 4. 212, Resolucija XVII. MK OMA in Dok. 20C/102 objavljeni v hrvaškem prevodu); B. Stulli, Arhivska baština u novoj akciji UNESCO, Izdanje Hist. arhiva u Splitu, Split 1977, zv. 9 str. 253 do 296.

³ Franjo Biljan, nav. delo, str. 315. Študija Ch. Keesketi Arhivske zahteve (Archival Claims), registrirana kot dokument UNESCO PGI.77/WS/1, Arhiv Slovenije, Komisije za arhivske sporazume (odslej AS Arhivski sporazumi).

⁴ F. Biljan in M. Milošević, Upostavljanje nacionalnih arhivskih baština i moguće izmjene u njihovom poretku (XVII Mednarodni sastanak "Okroglog stola" Cagliari 5. -8. oktobar 1977). Arhivist, 1978, 1-2, str. 166-176. V dodatku je besedilo Resolucije iz Cagliarija v srbohrvaškem prevodu.

⁵ AS Arhivski sporazumi, glej op. 3.

⁶ Isto.

kazil in informacij, ki omogočajo njihovo izvršitev. Prenesti je treba tudi arhive, ki so potrebni za funkcioniranje (funkcionalno upravičeni), tako da lahko vse zainteresirane strani zagotovijo svojo administrativno kontinuiteto. Ta princip omogoča tudi določanje pripadnosti fondov, ki so jih ustvarile uprave, zadolžene izključno za opravljanje poslov za določeno politično celoto. Ne glede na to, če so delovale znotraj te celote ali ne, so njihovi arhivski fondi sestavni del arhivske dediščine te celote (t. 24). V primerih, ko arhivski fond predstavlja nacionalno dediščino dveh ali več držav in ga ni mogoče deliti, ne da bi bila uničena njegova pravna, upravna in zgodovinska vrednost, pa dokument predvideva realistično rešitev, to je dogovor o skupni dediščini. To pomeni, da ostane fond fizično nedotaknjen v eni od zainteresiranih držav, kjer se smatra za sestavni del njene nacionalne arhivske dediščine. Ta država nosi vso odgovornost za varnost in obdelavo kot lastnik in kot čuvar teh arhivov. Državi (oz. državam), ki deli (jo) dediščino, pa je treba dati iste pravice, kot jih uživa država, ki zagotavlja njeno varstvo (t. 25). Dokument opozarja, da ima vsaka nacionalna skupnost pravico do svoje identitete, ki jo je oblikovala v času svoje zgodovine. Solidarnost med ljudmi pa zahteva, da si nacionalne skupnosti pomagajo pri iskanju zgodovinske resnice in identitete. Za iskanje in oblikovanje narodove identitete je nujno potreben dostop do arhivov (t. 26). Na koncu je generalni direktor opozoril, da bo prenos arhivov uspešno rešen le, če se bo dogovarjanje odvijalo v duhu mednarodnega sodelovanja in če bodo zainteresirane države sprejele določene obveznosti in določena moralna načela. Zaključil je s priporočilom, da je "v teku pogajanj in sklepanja sporazumov treba imeti v vidu veliko vlogo, ki jo ima dostopnost arhivalij v arhivih pri splošnem napredku v svetu" (t. 27).⁷

O vprašanju arhivov je v tem času razpravljala tudi komisija za mednarodno pravo Organizacije združenih narodov, ki je pripravila Konvencijo o sukcesiji držav glede državnega premoženja, arhivov in dolgov, podpisano na Dunaju leta 1978.⁸ Dunajska konvencija (DK) obravnava arhive v poglavju III. Državni arhiv (čl. 19-31). V prvem delu podaja definicijo pojma državni arhiv države predhodnice. Opredeli ga kot "vse vrste dokumentov, ki jih je pri oprav-

ljanju svojih funkcij izdelala ali prejela država predhodnica, ki so v trenutku sukcesije pripadali državi predhodnici v skladu z njenim notranjim pravom in ki jih je zaradi raznih potreb hranila neposredno ali pod svojo kontrolo" (čl. 20). Datum sukcesije naj bi bil tudi datum prehoda arhiva k državi (oz. državam) naslednici (oz. naslednicam) (čl. 22.). Pri prenosu naj se upošteva načelo ohranitve integritete arhivskih fondov (čl. 25). Država predhodnica pa je dolžna zagotoviti zavarovanje državnega arhiva (čl. 26). V drugem delu so obdelane razne kategorije sukcesije glede na oblike sprememb državnega ozemlja: odstop dela državnega ozemlja drugi državi (čl. 27), samosvojitve države v procesu dekolonizacije (čl. 28), združitve držav (čl. 29), ločitev dela ali delov državnega ozemlja in združitve z drugo državo (čl. 30) in razpad države (čl. 31).

Člen 31, ki govori o razpadu države, predvideva, da se države naslednice dogovore o nasledstvu arhivov (tč. 1). Če se ne dogovore drugače, pa vsaka od njih prevzame del državnega arhiva, ki ga potrebuje za normalno upravljanje svojega ozemlja (a) in del, ki se neposredno nanaša na njeno ozemlje (b), ostali del si pravično razdelijo (tč. 2). Določeno je še, da so si države naslednice dolžne dajati informacije iz dela državnega arhiva, ki so ga prevzele (tč. 3), skleniti morajo sporazum v zvezi z arhivom države predhodnice, "da se ne bi kmile pravice narodov teh držav do razvoja in obveščenosti o lastni zgodovini in kulturni dediščini" (tč. 4) in dolžne so druga drugi dajati kopije iz svojega dela državnega arhiva (tč. 5).

Enaka je vsebina člena 30, le da ta nima določila o pravični razdelitvi arhivov (tč. 2).

Nekdanja Jugoslavija je bila ena od štirih držav, ki so leta 1983 konvencijo podpisale, ni pa prišlo do ratifikacije.⁹ Kljub temu je konvencija mogoče uporabljati kot osnovo na pogajanjih, saj večina njenih določb temelji na običajni pogodbeni praksi držav.¹⁰ Tudi udeleženci MKBJ so se dogovorili, da bodo pogajanja v okviru konference potekala na njeni osnovi.

Pomembno je, da je poglavje III. Državni arhiv pregledala skupina strokovnjakov, ki jih je imenoval MAS. Preučila je tudi vso dokumentacijo, ki je nastala med konferenco, da bi ocenila, ali bi konvencija dejavno prispevala k ure-

⁷ Biljan v naved. delu navaja, da je bil po XX. Generalni konferenci sklenjen med UNESCO in MAS dogovor o izdelavi projekta modelov sporazumov in konvencij: bilateralnih in multilateralnih in premisu arhivskega gradiva (9 tipov). Skladno z naslovom Modeli bilateralnih in multilateralnih sporazumov in konvencij o transferu arhivov, 4. maj 1981, PGI-81/WS/3 sta napisala Ch. Keesenmet in Livert Van Laar, AS Arhivski sporazumi.

⁸ Jugoslavenska revija za mednarodno pravo, Beograd, 1984, št. 1-3, Dokumentacija str. 204-248 (čl. 26. je v objavi izpuščen?); AS, Arhivski sporazumi.

⁹ Bojana Černe, Pripravljalno delo Komisije za mednarodno pravo pri konvenciji o sukcesiji držav glede državnega premoženja, arhivov in dolgov s posebnimi ozirom na problematiko sukcesije glede državnih arhivov biše SFRJ. Diplomatska naloga na Katedri za mednarodnopravne znanosti Pravne fakultete v Ljubljani. Mentor prof. dr. Borut Božić, AS, Knjižnica.

¹⁰ Primerjaj: Arhivski sporazumi med Kraljevino Srbom, Hrvatov in Slovencev in Republiko Avstrijo iz leta 1923 (Službene novine Kraljevine SHS, VI/54 7. III. 1924, slovenski tekst; Uradni listi ljubljanske in mariborske oblasti, VI. št. 21, 18. III. 1924; Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich, št. 118, 15. XII. 1923), zlasti člena VI, VII.

ditvi obstoječih ali potencialnih zahtev arhivov glede sukcesije držav in ali so določila konvencije združljiva z mednarodno sprejetimi principi in prakso arhivskega upravljanja. Strokovnjaki so izdelali elaborat Strokovno napotilo k Dunajski konvenciji o sukcesiji držav glede državnega premoženja, arhivov in dolgov, del III. Državni arhiv (čl. 19 do 31).¹¹ Po njihovem mnenju bi morala konvencija v mednarodno prakso vpeljati obvezo, da mora biti nasledstvo držav na področju arhivov urejeno s sklenitvijo sporazuma med vpletenimi stranmi, v njej pa bi bili določeni le principi in kriteriji za sporazum. Po obstoječih nacionalnih zakonih ne more biti nobenega prenosa lastnine državnih arhivov brez posebnega pravnega instrumenta, odobrenega od pristojnih oblasti vpletenih držav in ne brez podrobnega seznama gradiva, ki bo prenešeno. Strokovnjaki so preučili definicije treh kategorij gradiva, ki jih vsebuje konvencija, z vidika, če bi pripomogle k pospešitvi takih pogajanj. Po njihovem mnenju je prva kategorija "del državnega arhiva države predhodnice, ki bi za normalno upravljanje ozemlja, na katerega se nanaša sukcesija, moral biti na tem ozemlju" (v členih 27, 28, 30 in 31 DK) dobro definirana. Definicija je združljiva z mednarodno priznanimi načeli in arhivistično prakso in se tako nanjo da sklicovati v pogajanjih za sporazum. Druga kategorija "del državnega arhiva države predhodnice, ki se nanaša izključno ali pretežno na ozemlje, ki je predmet sukcesije" (v členih 27, 28, 30 in 31 DK) pa po njihovem mnenju izraža načelo teritorialne pertinence, ki so ga študije pod pokroviteljstvom UNESCO zavrnile kot nezdružljivega s principom provenience. Menili so, da bi se morala ta definicija glasiti: "deli državnih arhivov države predhodnice, nastali v delovanju upravnih in drugih institucij, odgovornih izključno ali pretežno za zadeve ozemlja, na katerega se nanaša sukcesija držav". Tretja kategorija je navedena le v členu 28 in v primeru nasledstva arhivov nekdanje Jugoslavije ne pride v poštev. O datumu sukcesije so strokovnjaki menili, da bi moral biti dogovorjen v pogodbi. Glede spoštovanja principa provenience pa so menili, da bi moralo biti besedilo člena 25, ki to ureja, dopolnjeno in hi se moralo glasiti: "Pri urejanju sukcesije državnega arhiva morala država predhodnica in država naslednica, kolikor se le da, upoštevati načelo integritete fondov." Pri tem členu bi bilo treba v konvencijo vpeljati pojem "skupna dediščina", ki ga je že sprejela generalna skupščina UNESCO. O razglasitvi skupne dediščine je treba skleniti po-

sehen sporazum, ki ureja tudi pravice in odgovornosti udeleženk, povezane z varstvom in dostopom do skupne dediščine. Strokovnjaki se niso dotaknili vprašanja, kje naj se dediščina hrani. Na splošno so menili, da so načela in ureditev v členih 21, 23, 34, 26 iz prvega dela konvencije in za nas relevanten člen 31 iz drugega dela primerni v njihovem sedanjem besedilu. Le definicija "državni arhiv" (v členu 20) ne izključuje različnih interpretacij, vendar se je "bona fide" strani v pogajanjih lahko poslužijo, saj je njen namen dovolj jasn. Besedilo ostalih členov po mnenju strokovnjakov ni primerno. Pomankljivostim bi se pripravljaleci konvencije lahko izognili, če bi med pripravami pridobili strokovno arhivistično mnenje. Skupina je napotila države, ki rešujejo take probleme, da se med bilateralnimi in multilateralnimi pogajanjimi sklicujejo na dokument 20C/102, za katerega je bilo na Generalni konferenci UNESCO doseženo soglasje.

V zadnjem času je XXXI. MK OMA v Solunu, 12. do 15. oktobra 1994, ki je obravnavala temo Soodvisnost arhivov v informacijski dobi, med drugim ponovno obravnavala vprašanja prenosa arhivov in sporne arhivske zahteve. Referenti, med katerimi sta bila tudi Frank B. Evans¹² in Ch. Keckemeti, so poudarili, naj se države v pogajanjih sklicujejo na dokument 20C/102 in na zgoraj omenjeno Profesionalno napotilo.¹³

Nekdanja Jugoslavija je s pobudami, v razpravi in pri pripravi dokumentov o prenosu arhivov v mednarodnih organizacijah aktivno sodelovala. Sedaj, po njenem razpadu, so njene naslednice na preizkušnji, kako bodo mednarodna sprejeta načela uresničile v praksi.

Posebna delovna skupina za sukcesijske zadeve Mednarodne konference o nekdanji Jugoslaviji je na zasedanju marca 1993 v Ženevi,¹⁴ ki mu je predsedoval danski diplomat J. Bojer, pripravila osnutek dokumenta, ki naj bi služil kot podlaga za sklenitev sporazuma o sukcesiji arhivov med državami naslednicami nekdanje Jugoslavije. Dokument, ki nosi naslov Osnutek poročila delovne skupine za sukcesijska vprašanja. Sukcesija držav ex Jugoslavije glede državnega arhiva. Ženeva, 10. marec 1993,¹⁵ temelji na določitih omenjene Dunajske konvencije o suk-

¹¹ Professional Advice on the Vienna Convention on succession of states in respect of state property, archives and debts, part III. State Archives (art. 19 to 31) /1983/. (AS Arhivski sporazumi) Dokument ni bil objavljen. Bil je le razpisani članom MAS kategorije. A in B. Direktor MAS ga je postal tudi gen. sekretarju ZN in gen. direktorju UNESCO. Priključen je gradivo XXXI MK OMA v Solunu.

¹² F. B. Evans je bil marca in aprila 1983 kot opazivalec UNESCO nekaj časa prisoten na konferenci, kjer so pripravljali Dunajsko konvencijo.

¹³ F. B. Evans, The action by UNESCO and ICA since 1976 in Ch. Keckemeti, Activities of UNESCO and ICA since 1976, Gradivo XXXI MK OMA. AS Arhivski sporazumi (Objavljeno bo v posebni številki revije Janus).

¹⁴ Ta delovna skupina je že na predhodnem zasedanju jan. 1993 v Brislju, kjer so bile prisotne vse delegacije držav naslednic biv. SFRJ, določila podlago za razpravo o arhivih, marca 1993 v Ženevi.

¹⁵ Draft report of the working group on succession issues, Succession of the ex-Yugoslav states in respect of state archives. Geneve, 10. March 1993. AS Arhivski sporazumi.

cesiji držav glede premoženja, arhivov in dolgov iz leta 1983, s tem da jo nadgrajuje z mednarodno sprejetimi strokovnimi načeli in priporočili. V njem so izpeljana vsa strokovna načela o prenosu arhivov, sprejeta v zgoraj omenjenih dokumentih MAS in UNESCO. V uvodnem delu pa se naslanja tudi na dokumente o SFR Jugoslaviji, ki so bili sprejeti v okviru MKBJ in v drugih mednarodnih organizacijah.¹⁶

Dokument je razdeljen na sedem poglavij. V prvih šestih so splošna določila, sedmo pa vsebuje deset obveznih pravil delitve. V prvem poglavju je opredeljen pojem državni arhiv. Definicija je prevzeta iz 20. člena Dunajske konvencije.¹⁷ V drugem je ugotovitev, da država predhodnica ne obstaja več in da so nove države enakopravne naslednice na podlagi mnenj štev. 8 in štev. 10 Arbitražne komisije in Resolucije 777 Varnostnega sveta Organizacije Združenih narodov iz leta 1992.¹⁸ Na podlagi te ugotovitve je v tretjem poglavju rečeno, da je treba kot pravni temelj za nasledstvo uporabiti člen 31 Dunajske konvencije iz leta 1983, ki govori o nasledstvu arhivov v primeru razpada države. Pri uporabi teh načel pa morajo biti vodilo dokumenti MAS in sprejeti arhivski standardi.¹⁹ V četrtem poglavju so opredeljeni kot predmet delitve centralni oz. federalni arhivi. Peto poglavje je širša razlaga četrtega. V šestem pa je definiran izraz "dokument".

V drugem delu v smislu navedenih poglavij pravila A do J določajo, da je treba državam naslednicam izročiti dele državnega arhiva (administrativno, tekoče in arhivsko gradivo),²⁰ ki ga potrebujejo za nemoteno upravljanje svojega ozemlja (A),²¹ dele državnega arhiva, ki se nepo-

sredno nanašajo na njihovo ozemlje in gradivo, ki je nastalo ali bilo prejeto na njihovem ozemlju (B),²² ter gradivo na podlagi mednarodnih sporazumov, vrnjeno od tretjih držav, ki se nanje nanaša (C). Države naslednice se morajo med seboj dogovoriti, kateri pripadajo originali, druge dobe kopije (D). Ostale centralne oz. zvezne arhive naj se pravično razdeli; lahko pa se države naslednice dogovore o njegovem skupnem varstvu (skupni dediščini) (E). Vsaka država ima pravico kopirati gradivo pod E (F). Gradivo, nastalo na ravni republik ni predmet delitve. Gradivo, odvzeto republikam ali privatnim osebam, je potrebno v skladu z načelom provenience vniti (G).²³ Pravice in obveznosti iz mednarodnih pogodb med bivšo SFRJ in sosednjimi državami, zadevajoče vrnitev arhivskega gradiva, ki še niso bile v celoti izpolnjene, se prenesejo na novonastale države naslednice, kolikor se nanje nanašajo (H). Lastniki originalov, ki se bodo delili, lahko zase in na svoje stroške izdelajo kopije teh dokumentov (I). Države, ki imajo pravico do kopij, nosijo stroške kopiranja, prav tako države, ki po pogodbi prevzamejo originalno gradivo, nosijo stroške transporta tega gradiva. Država, ki ima ali odstopa originalno gradivo, poskrbi, da so stroški čim manjši (J).

Pravila dajejo smernice za delo mešanih skupin ekspertov, ki jih bo treba ustanoviti,²⁴ da bodo na podlagi vpogleda v arhive pripravile popise arhivov in predloge za delo meddržavnih komisij. Pri tem je treba poudariti, da so dokument sprejele štiri države naslednice: Slovenija, Hrvaška, Bosna in Hercegovina in Makedonija. Delegacija Srbije in Črne gore pa ga je odklonila. Zanj je bila sporna že definicija pojma državni arhiv. Po njenem mnenju bi morali biti predmet sukesije ne le federalni, ampak tudi republiški (in regionalni, oz. občinski) arhivi. Vendar za tako trditev ni mogoče najti utemeljitve. Organi-

¹⁶ M. Škrk, Osnova vendarle v razpadu države, Badinterjevo mnenje o delitvi premoženja bivše Jugoslavije, Delo 35/223 (25. 9. 1993) str. 31, Sobotna priloga.

¹⁷ Dunajska konvencija glej zgoraj str. 2.

¹⁸ Kasneje so bili sprejeti še novi dokumenti, ki so ugotovitve teh potrdili, Glej napr. 16.

¹⁹ Dokumenti MAS in UNESCO o arhivih glej zgoraj.

²⁰ Arhivsko gradivo je po naši zakonodaji gradivo, ki je odbrano zaradi svoje znanstvene, kulturne, zgodovinske ali druge vrednosti in se navadno že hrani v arhivu. Dokumentarno gradivo (current records, active records, registralna gradiva, papiers de l'administration) pa je vse gradivo, ki nastaja pri poslovanju institucije, iz katerega še ni odbrano arhivsko gradivo. Idenični sta definiciji v Zakonu o arhivskem gradivu Federacije, Uj. I. SFRJ, II/86, 7. 3. 1986, čl. 4 in 5.

²¹ Načelo vnitve gradiva, potrebnega za nadaljevanje upravljanja (načelo funkcionalne pertinence) je sprejeto v DK in je obširno ubeljeno v dokumentih MAS in UNESCO. Takša pa je dosti starejša. Avstrija je npr. državam naslednicam, tudi Kraljevini SHS, po prvi svetovni vojni še pred podpisom Arhivskega sporazuma izročila spise za potrebe upravljanja (notranje zadeve, železnice, rudniki, pošta ipd.). Enako je Italija po drugi svetovni vojni izročila gradivo, potrebno za upravljanje ozemlja, ki je pripadlo Jugoslaviji. Slovenija iz zveznih arhivov nujno potrebuje gradivo, ki se nanaša na meddržavne odnose, meje, dolge, patente in podobno.

²² V pravilu B se skladno s Profesionalnim napotilom razume predvsem gradivo usvarjalcev, ki so opravljali funkcije, iliktno povezane z ozirom določene republike npr. Ministrstvo za Slovenijo, ali gradivo, že v registraturi urejeno po teritorialni pripadnosti in ivori posebne arhivske enote npr. Majiborska oblast, Ljubljana, itd. Zajeto je tudi gradivo, ki je nastalo na ozemlju določene republike in je bilo zaradi centralistično vodenega gospodarstva in uprave od tam odnešeno in vključeno v fonde zveznih institucij, npr. podjetja zveznega pomena v fondu zveznega ministrstva za finance 1944-53 (Salunus), Komisija SNOS za ugotavljanje zločinov okupacijev in njihovih pomagačev je bila vključena v fund Državne komisije ipd. To pravilo zajema tudi gradivo, ki je bilo zaradi spremenitve uprave in institucij po letu 1918 s teritorija republik prenešeno v centralne oz. zvezne institucije. Na primer: z ukinitvijo Ljubljanske Vojne oblasti leta 1989 je bilo iz Slovenije odnešeno tudi gradivo.

²³ Odnešen je npr. fond Kaznilnice Maribor.

²⁴ Pripravo strokovnih podlag za pogajanja je tudi po mnenju MAS treba prepustiti arhivskim strokovnjakom. Glej Resolucijo XVII. MK OMA, priporočilo b. AS, Arhivski sporazumi.

zacija arhivske službe v nekdanji Jugoslaviji je bila prilagojena federativni ureditvi države.²⁵ V vseh republikah so bili v letih 1945 do 1951 ustanovljeni republiški arhivi, tako v Ljubljani, Zagrebu, Beogradu, Sarajevu, Skopju in na Cetinju. Ti so zbirali in hranili gradivo, ki je nastajalo na ravni republik. Za gradivo ustanov zveznega značaja pa je bil na podlagi Zakona o državnih arhivih iz leta 1950 v Beogradu ustanovljen zvezni državni arhiv (Arhiv Jugoslavije),²⁶ ki je prevzel tudi arhivske fonde centralnih oblasti Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev po letu 1918 oz. Kraljevine Jugoslavije po letu 1929. Poleg Arhiva Jugoslavije so zbirali in hranili gradivo, nastalo na zvezni ravni še Diplomatski arhiv zveznega sekretariata za zunanje zadeve, Arhiv zveznega sekretariata za notranje zadeve, Arhiv obojestranskih sil Jugoslavije v okviru Vojnogodovinskega inštituta, Arhiv Centralnega komiteja Zveze komunistov Jugoslavije, ustanovljen leta 1948, in Arhiv Memorialnega centra Josip Broz Tito, ustanovljen leta 1964. Pomembni arhivi so nastajali tudi pri nekaterih zveznih institucijah, kot so Vojnogeografski inštitut, Jugoslovanska kinoteka, Filmske novosti itd. Po letu 1971, po sprejetju ustavnih amandmajev, ko so bile prenešene nekatere pristojnosti iz federacije na republike, so prenehali veljati splošni zakoni, tudi splošni zakon o arhivih. Odtlej so republike urejale svojo arhivsko dejavnost popolnoma samostojno. Republiški zakoni se niso več naslanjali na zveznega. Zbiranje in varovanje gradiva, ki je nastajalo na zvezni ravni, je urejal Zakon o Arhivu Jugoslavije²⁷ in za njim Zakon o arhivskem gradivu federacije.²⁸ Zbirale in hranile so ga zvezne arhivske institucije, tudi tistega, ki so ga ustvarile zvezne institucije, sedeži po republikah, kot so bile n.p.r. carinske postaje, razne zveze in združenja. Predmet sukesije je skladno z določili Dunajske konvencije iz leta 1983, ki napotuje na notranje pravo,²⁹ lahko le arhivsko gradivo federacije. Reorganizacija institucij, ki hranijo to gradivo, izvedena po razpadu države, ne more vplivati na pravice držav naslednic do tega gradiva.

Ob skupini za sukesijska vprašanja, ki rešuje pravna vprašanja nasledstva, pa so bile formirane še posebne delovne skupine za ocenitev premoženja, arhivov in dolgov ne glede na pravne in politične vidike sukesije. Te skupine so delale v Bruslju. Ker arhivov ni mogoče oceniti kot ostalo premoženje, je delovna skupina pripravila oceno stroškov, ki bi bili potrebni, da bi naj-

dragocenejše gradivo na celotnem področju nekdanje Jugoslavije zaščitno mikrofilmali, poškodovano gradivo konservirali oz. restavrirali in gradivo, ki je ogroženo zaradi vojne, pripeljali na varno. Poleg seznama takega gradiva pa so bili pripravljeni tudi seznam gradiva, ki po preveritvi spada v republiške arhive, pa je bilo odnešeno v zvezne institucije, ter seznam gradiva, ki ga nove države potrebujejo za nadaljevanje uprave na svojih ozemljih. Trenutno je to vprašanje za države naslednice najhujš nujno. Seznami, ki jih je Arhiv Republike Slovenije pripravil skupaj z ministrstvi in drugimi prizadetimi institucijami, izkazujejo, da nujno potrebujemo npr. gradivo o državnih mejah, o mednarodnih pogodbah, zlasti tistih, ki so bile sklenjene med nekdanjo Jugoslavijo in državami, ki mejijo na Slovenijo, o meddržavnih pogodbah v zvezi s telekomunikacijami, gradivo o temeljnih geodetskih mrežah za slovensko ozemlje, zračnih snemanjih v Sloveniji, gradivo Zveznega sodišča, Vrhovnega vojnega sodišča, Zveznega javnega tožilca, KNOJ, OŽNE, Vojne uprave Jugoslovanske armade Svobodnega tržaškega ozemlja, Zveznega sekretariata za finance in razno drugo gradivo za preciziranje sukesijskih zahtevkov itd. V prvem preliminarne seznamu je okrog 70 zahtevkov, večinoma sumarnih, ki bi jih morali eksperti ob vpogledu v gradivo precizirati oz. dopolniti, pripraviti seznime ter predloge za originale oz. kopije. Ta skupina, ki jo je vodil dr. H. Hofmann, je pripravila načrt opreme za mikrofilmanje in usposabljanje delavcev, ki bi gradivo mikrofilmali. Evropska skupnost je po nekaterih izjavah pripravljena ta načrt podpreti.

Pogajanja o sukesiji v okviru Mednarodne konference o bivši Jugoslaviji zastajajo zaradi nesprejemljivega stališča delegacije Srbije in Črne gore, da gre za odcepitev republik, in ne za razpad države. Pri tem imajo oni položaj države predhodnice oz. so edini upravičeni pravni naslednik nekdanje Jugoslavije. Poskus Arhiva Republike Slovenije, da bi iz Arhiva Jugoslavije pridobil vsaj nekatere podatke, ki jih nujno potrebujemo, zaenkrat ni bil uspešen. Arhivi so zelo pomembni in občutljivi del dediščine. Očitno je, da ne bo šlo brez težav, vendar je mogoče na podlagi mednarodno sprejetih strokovnih načel s strpnim dogovarjanjem in sodelovanjem arhivskih strokovnjakov vseh držav naslednic najti zadovoljivo rešitev.³⁰

²⁵ J. Žontar, *Arhivi v Jugoslaviji*, Arhivi, XII, 1-2, Ljubljana, 1989, str. 7-16.

²⁶ Glej Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ, Savezni arhivi, Beograd, 1980.

²⁷ Uradni list SFRJ 6/73 in 18/76.

²⁸ Uradni list SFRJ 11/86.

²⁹ Zakon o arhivskem gradivu Federacije, Uradni list SFRJ 11/86.

³⁰ Arhiv bivše Češke in Slovaške Federativne Republike so na podlagi mednarodno sprejetih načel že razdelili arhivski strokovnjaki obeh novih držav. Na XXXI. MK OMA v Solunu je o tem poročal P. Kartouš, direktor Oddelka za arhive in registraturo Notr. ministrstva Slovaške republike. Več glej: J. Spiriz, *Delimitacia archivnych dokumentov slovenskej proveniencie a spisova rozluka po zaniku Českej a Slovenskej Federativnej Republiky*, Slovenska archivistika, Bratislava, XXIX, 1, 1994, str. 3-37.

ZUSAMMENFASSUNG

INTERNATIONALE DIE ÜBERTRAGUNG DER
ARCHIVE BETREFFENDE DOKUMENTE UND DIE
NACHFOLGE DER SFRJ-ARCHIVE

MARIJA OBLAK ČARNI

Die die Übertragung der Archive betreffenden Probleme wurden in den letzten Jahrzehnten von der Nichtregierungsorganisation Internationaler Archivrat (IAR) und UNESCO mit der Absicht diskutiert, um ein internationales Dokument für grundsätzliche Lösung der Frage der Archiveübertragung vorzubereiten, wenn es zu territorialen Änderungen der Staaten bzw. zur Souveränität im bestimmten Gebiet kommt. In der Resolution der Internationalen Konferenz des Rundtisches der Archive aus dem Jahre 1977 und im auf der XX. UNESCO-Generalkonferenz 1978 verabschiedeten Dokument 20c/102 sind die bisher in

der internationalen Praxis gestaltene die Archiveübertragung betreffende Grundsätze gesammelt und verarbeitet. Die UNO-Kommission für internationales Rechtswesen bereitete jedoch 1983 in Wien unterschriebene Konvention betreffend der Staatensukzession im Hinblick auf das Staatseigentum, Archive und Schulden mit dem besonderen Kapitel über Archive (Kapitel III. Staatsarchiv) vor. Zu diesem Kapitel arbeitete eine Gruppe der vom IAR ernannten Archivexperten die Professionelle Anweisung aus, die auf den oben genannten IAR- und UNESCO-Dokumenten beruht. Die angegebenen Dokumente werden als Grundlage für die Verhandlungen über die Archivnachefolge, die im Rahmen der Internationalen Konferenz über das ehemalige Jugoslawien (IKEJ) verlaufen, in Rücksicht genommen.

Hier wurde der Bericht (Draft Report of the working group on succession issues. Succession of the ex-Yugoslav States in respect of the State archives, Geneva 10. 3. 1993) als die Basis für die Arbeit der Expertgruppen vorbereitet.

Udeleženci simpozija o posledicah političnih sprememb v Vzhodni in Srednji Evropi na arhivsko šolanje v
čitalnici Arhiva Republike Slovenije
Fotodokumentacija Arhiva Republike Slovenije